

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.1\(59\).67-72](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.1(59).67-72)
 УДК 336.14:352(477):616-036.21

Мулеса Е.В.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

У статті досліджено сутнісну характеристику поняття соціальної відповідальності, особливості його історичного походження та виокремлення у сфері управління. Досліджено необхідність здійснення соціально відповідального управління як одного з головних важелів розбудови системи суспільних відносин та забезпечення ефективності розвитку людського потенціалу в системі державного та регіонального управління. Розглянуто зміст поняття «соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування», її специфічні риси, основні напрями та принципи діяльності. Висвітлено різні способи і шляхи актуалізації соціальної відповідальності муніципальних службовців для забезпечення якісного суспільного життя у громаді. Виділено основні проблеми на шляху побудови соціально відповідального управління в Україні та запропоновано можливі методи й шляхи їх вирішення. Ключові слова: соціальна відповідальність, муніципалітет, соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування, принципи соціальної відповідальності, соціально відповідальна влада, соціально відповідальне управління, суб'єкт соціально відповідального управління.

Постановка проблеми. З моменту здобуття Україною незалежності, найбільш помітною та результативною із проголошених стратегічних реформ стала реформа місцевого самоврядування на засадах децентралізації, в основі якої лежить територіальна громада як окреме соціально-територіальне об'єднання, де відносини між владою та населенням базуються на тісному взаємозв'язку та взаємозалежності у поєднанні з підвищенням вимог до професійних та етичних стандартів державного управління. Ключовою метою децентралізаційних змін стало створення сучасної системи розвитку місцевого самоврядування на основі європейських демократичних цінностей, що ведуть до розширення повноважень влади на місцях та наділення територіальних громад достатнім обсягом ресурсів для всебічного розвитку й самореалізації її жителів, захисту їх прав та забезпечення їм якісного суспільного життя у громаді.

Досягнення подібної моделі функціонування та розвитку суспільства зумовило необхідність внесення змін в існуючу практику та переміщення акцентів владних повноважень безпосередньо на місця – у середовище громадянського суспільства, що є реальною сферою управління процесами його життєзабезпечення та життєдіяльності. Однак,

реалізація органами публічної влади своїх повноважень в повній мірі не можлива без чіткої і конкретної системи їх відповідальності перед громадою, що є відображенням об'єктивно існуючої потреби узгодження й упорядкованості дій всіх індивідів у процесі будь-якої спільної діяльності.

Виходячи з цього, дослідження особливостей підвищення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування, оновлення принципів, методів і інструментів їх діяльності, розширення соціальних відносин, співпраці і зростання підтримки з боку населення набуло особливої актуальності в сучасних складних умовах соціально-економічного розвитку місцевих громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціальної відповідальності набуло актуальності досить недавно і охоплює широке коло аспектів. Сучасний етап досліджень у сфері соціальної відповідальності загалом та у контексті місцевого самоврядування як прогресивної соціальної технології, покликаної підвищити ефективність суспільних відносин на місцях, позначився плідною працею таких авторів, як Маматова Т. [5, 9], Чикаренко І.[9], Бобровська О. [1], Горемікіна Ю., Калашнікова Т. [2, 3], Грішнова О. [4], Невмержицька С., Федоряк Р. [6], Рижко А. [7] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття сутності та характерних особливостей соціальної відповідальності, її ролі та місця у побудові ефективного місцевого самоврядування в умовах соціально-демократичного ладу української економіки.

©Мулеса Е.В., аспірант кафедри економіки та підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Тел.: +380667739455 e-mail: elina.mulesa@uzhnu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3373-0152>

Виходячи із поставленої мети, основними завданнями роботи є:

- дослідження історичного походження поняття соціальної відповідальності та особливостей його виокремлення у сфері управління;
- визначення сутності та специфічних рис соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування;
- виділення напрямів реалізації соціальної відповідальності органами влади на місцях;
- виокремлення основних принципів, що визначають ефективність практичної реалізації соціально відповідального управління;
- виділення загальних (на рівні держави) та специфічних (на рівні місцевого самоврядування) проблем, що уповільнюють затвердження соціально відповідальної влади в нашій країні;
- розробка рекомендацій, що сприятимуть розвитку і впливу соціальної відповідальності на якість місцевого самоврядування і життєдіяльність територіальних громад.

Опис основного матеріалу дослідження.

Ключовим важелем забезпечення ефективного розвитку територіальних громад в сучасних умовах виступає стійка та соціально відповідальна влада, що по своїй суті охоплює як соціальні запити громадян, так і кращі управлінські практики. В сучасних складних умовах економічного, політичного, демографічного, соціального розвитку України саме соціальна відповідальність може стати об'єднуючою національною ідеєю, яка допоможе знайти вихід із затьяжної системної кризи, що охопила усі сторони суспільного життя.

Поняття соціальної відповідальності виникло у сфері бізнесу в кінці XIX — на початку XX ст., як «концепція служіння» [7], що вперше змістила акцент уваги підприємницьких структур з потреби накопичення капіталу на проблеми громадськості і, як результат, зобов'язала бізнес враховувати інтереси суспільства в процесі їх діяльності, беручи на себе відповідальність за її вплив на інших людей, громаду та навколишнє середовище загалом. Активний розвиток і трансформація суспільства наприкінці XX ст. [3, с. 227] (глобалізація економічного простору, інтелектуалізація праці й виробництва, зростання загрози техногенних та екологічних катастроф, соціалізація трудових відносин тощо) створили підґрунтя для розширення поля реалізації процесів управлінської діяльності і сприяли виокремленню соціальної відповідальності із сфери бізнесу у сферу управління.

Соціальна відповідальність органів державної влади та органів місцевого самоврядування виражається через поєднання правового, соціального й морального ставлення службовців до інтересів та цілей держави й суспільства.

Реалізація соціальної відповідальності на кожному рівні державного управління має свою специфіку: якщо на вищих щаблях влади вона сприймається громадянами як певний абстрактний обов'язок забезпечити гідний рівень розвитку країни загалом, то на рівні громад вона набуває рис очікування громадськістю конкретних кроків або дій від органів влади та муніципалітету у конкретних ситуаціях, що склалися на відповідній території.

Реформування українського суспільства під впливом децентралізаційних змін стали вирішальним поштовхом до реформування інституту місцевого самоврядування в напрямку запровадження нового формату управління на основі соціальних відносин і, як результат, формування соціально відповідальної територіальної громади.

Закономірності становлення і розвитку соціально відповідального місцевого самоврядування сформулювали його особливості, напрями та принципи діяльності.

У найзагальнішому значенні, термін «муніципальний» (місцевий) у перекладі з латинського з одного боку розглядається як «такий, що взяв на себе тягар місцевих турбот», з іншого — як «самоврядна громада» [9, с.45]. У системі муніципальної служби поняття «відповідальність» широко вживається під час оцінювання управлінської діяльності посадовців, характеризуючи їхнє ставлення до дорученої справи [6]. Тому теоретична характеристика поняття соціальної відповідальності місцевих службовців як правило, відбувається з двох сторін:

➤ по-перше, це усвідомлення органами місцевого самоврядування свого обов'язку, свого соціального призначення перед громадянами, перед суспільством за свої дії (бездіяльність) та можливі соціальні наслідки, які вони несуть за собою; [6]

➤ по-друге, це цілісна система відносин, взаємозв'язків і спільних узгоджених активних дій, серед яких домінує позитивна соціальна позиція кожного представника місцевого соціуму громади, представників влади і господарюючих суб'єктів, ідентифікація їх поведінки до збагачення спільних соціальних цінностей, здатність до підвищення соціального внеску в суспільно значущу діяльність, готовність до

відповідальності за власні і спільні вчинки перед суспільством.

З огляду на це, напрямами реалізації соціальної відповідальності органами місцевого самоврядування є:

- якісне виконання покладених на них власних і делегованих повноважень;
- надання якісних адміністративних послуг населенню територіальної громади;
- збільшення ресурсоефективності: ефективне розпорядження наявними ресурсами, робота з розширення матеріальної бази (джерел фінансування місцевого бюджету);
- забезпечення балансу інтересів різних груп населення, врахування думок та інтересів громадської, підвищення рівня їх довіри;

- забезпечення ефективної взаємодії з населенням, громадськими організаціями та бізнес-структурами, підвищення їх компетентності в питаннях соціально відповідальної діяльності;

- здійснення заходів направлених на добробут членів територіальної громади;
- формування стратегій і програм розвитку, благоустрій територій;
- проведення заходів спрямованих на збереження екології (зменшення використання енергії, води, паперу тощо);
- забезпечення прогресу у людському розвитку населення і економічному розвитку територій загалом.

Рис. 1. Компоненти формування соціально комфортного середовища для життя територіальної громади

* сформовано автором на основі джерел [2,3]

У більш широкому розумінні, соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування являє собою систему ефективного управління територіальною громадою, що включає економічні, соціальні, екологічні заходи, з метою підвищення рівня життя населення цієї громади та забезпечення її сталого розвитку. Реалізація таких заходів відбувається на засадах узгодженої взаємодії суб'єктів (рис. 1), чия життєдіяльність реалізується в межах конкретної територіальної одиниці розташування громади та з обов'язковим дотриманням основних принципів, що визначають ефективність практичної

реалізації їх управлінської діяльності, а саме [2, с. 160; 7]:

- підзвітність - відповідальність перед органами контролю з одного боку та громадою (особами, яких стосуються та на кого впливають рішення місцевої влади) з іншого та передбачає оприлюднення результатів діяльності у формі звітів, розміщення узагальненої інформації на веб-сайтах, підготовка публікацій тощо;

- прозорість – відкритість рішень і діяльності, що проявляється у готовності до обміну інформацією (закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації»), інформування ЗМІ та громадян про

свою діяльність, доступності засідань колегіальних органів влади, що сприяє контролю над діяльністю органу муніципального управління з боку територіальної громади та спонукає їх удосконалювати діяльність для підвищення якості управлінських, адміністративних, соціальних та інших послуг;

- етичність поведінки посадових осіб – ґрунтується на нормах рівності, чесності, сумлінності та проявляється через затвердження муніципалітетами відповідних кодексів чи правил етичної поведінки та стимулювання їх дотримання керівництвом;

- врахування інтересів зацікавлених сторін – є ключовим у забезпеченні якісного життя у громаді для всіх мешканців через реагування місцевої влади на потреби й очікування громади та повагу до її позиції, заохочення участі громадськості у розробленні та реалізації рішень місцевих органів влади;

- дотримання норм права (у тому числі міжнародних) – інформованість про норми закону та політику його неухильного дотримання, додержання міжнародних норм поведінки і права, відмова від безпідставного застосування влади;

- дотримання прав людини як особистості – захищеність прав членів громади без отримання вигоди з одного боку та співпраця з організаціями громадянського суспільства з іншого, що сприяють нормальному розвитку громади, співпраці влади та громадянина і як наслідок ефективному соціальному партнерству.

Підсумовуючи вищенаведене, соціальну відповідальність органів місцевого самоврядування можна розглядати і як інститут, який здійснює законодавчо обґрунтовану діяльність, що у короткостроковій і середньостроковій перспективах спрямована на підвищення ефективності використання наявних місцевих ресурсів та розширення матеріального базису життєдіяльності громади і, як наслідок, забезпечення якісного життя її жителів. При цьому досягнення запланованих результатів повинне відбуватися тільки активну комунікація з громадою, що є досить специфічною рисою в контексті місцевого управління та несе в собі як певні додаткові можливості (громадські обговорення, активний і безпосередній обмін думками, інші прямі демократичні процедури), так і певні ризики (розгортання стихійних і організованих протестів, активне і безпосереднє висловлювання незадоволення у разі прийняття невдалих або непопулярних рішень, або ігнорування насущних проблем громади) [2, с. 161].

Варто відмітити, що умови формування й розвитку системи соціальної відповідальності в Україні суттєво відрізняються від інших країн. Як показала практика, на шляху розвитку соціальної відповідальності в нашій країні постає дуже багато як загальних, так і специфічних проблем, а точніше:

1) Україна ще й досі не пододала наслідки глибокої й гострої соціально-економічної кризи, яка вразила не лише економіку, а й усі соціальні та політичні інститути одночасно;

2) соціальна орієнтація ринкової економіки поки що є скоріше декларацією, ніж фактом, а ринкові відносини й інститути як необхідна умова широкого розвитку соціальної відповідальності ще лише формуються в нашій країні [4];

3) в Україні сформувалася вкрай поляризована соціальна структура призвела до майнового розшарування населення, недопустимого для цивілізованих країн [5];

4) поширена в українському правлінні корупція та корпоративність інтересів і настроїв є значною перешкодою на шляху до цивілізованої соціальної відповідальності;

5) феноменом вітчизняної економіки є різноспрямованість особистих інтересів керівників і чиновників та соціально-економічної ефективності діяльності підприємств [9, с. 49];

6) держава, виступаючи одночасно з трьох позицій – власника, адміністратора і гаранта інтересів громадян, сьогодні не виявляє соціальної відповідальності, не захищає громадянина – ні підприємця, ні найманого працівника;

7) відсутнє дієве законодавче забезпечення системи соціально відповідального управління та ігнорування й невиконання чинних законів усіма суб'єктами цих відносин (в т.ч. органами державної влади), що веде до розмивання ціннісно-нормативної системи українського суспільства та не сприяє поширенню практики соціально відповідальної поведінки.

Що стосується конкретно ситуації на місяцях, то дослідження показали, що: 1) соціальна відповідальність бізнесу є несистемною і більшою мірою сприймається як благодійність; 2) місцеві ради і досі працюють за радянським принципом (значна частина бюджетних коштів використовується на заробітну плату, за оформлення документів на субсидію у пенсіонерів знімається відповідна плата, виділення земельних ділянок відбувається в ручному режимі без висвітлення на сайті тощо) [5]; 3) незважаючи на те, що децентралізація дала можливість виходу на прямі міжбюджетні

відносини з держбюджетом, найбільші повноваження мають ті органи влади, які є найближчими для людей; 4) відсутня взаємодія та взаємна відповідальність між місцевою владою, суб'єктами підприємництва і свідомими громадянами тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, помітно, що шлях до формування та розвитку соціально орієнтованої економіки та суспільства в Україні є набагато складнішим, ніж в інших країнах. Основними напрямками розвитку соціально відповідальної діяльності має стати в першу чергу подолання перелічених вище перешкод і проблем на всіх рівнях управління шляхом:

✓ формування ідеології і культури соціальної відповідальності шляхом паралельної розбудови інноваційної, інтелектуальної економіки з моральною та етичною;

✓ активізація й підвищення ефективності держави (як власника, роботодавця, законодавця, арбітра, посередника, координатора, гаранта дотримання законів) у організації соціально відповідальної діяльності;

✓ створення сприятливого економічного клімату шляхом боротьби з корупцією, що призведе до оздоровлення національної економіки, її детінізації і поступового відродження;

✓ забезпечення державою суворого дотримання існуючих законів, приведення усіх суб'єктів соціально-трудова відносин до ступеня базової соціальної відповідальності;

✓ оздоровлення морального клімату в суспільстві та відновлення довіри до державних інститутів та держслужбовців;

✓ ефективного розвитку соціально відповідальної поведінки, формування повноправних органів – сторін соціального партнерства;

✓ активізація соціальної свідомості й ролі найманих працівників як учасників соціального діалогу, активізації ролі профспілок;

✓ створення механізму, який пов'язував би можливості державних і муніципальних преференцій (бюджетних кредитів, податкових пільг, державних замовлень) з рівнем соціальної відповідальності бізнесу й ефективності соціально-трудова відносин на конкретному підприємстві;

✓ формування, виховання у всіх громадян соціальної компетентності і нормативно-правової підготовленості у питаннях прав людини (як найманого працівника, як споживача, як громадянина), екологічної грамотності, здорового способу життя, моральності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровська О. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності – дієвий інструмент підвищення якості і ефективності місцевого самоврядування. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1/2 (46/47). Ч. 1. С. 239 – 247
2. Горемікіна Ю., Калашнікова Т. Специфіка соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика*. Причорноморські економічні студії. 2018. №29. С. 158 -163
3. Горемікіна, Ю., Калашнікова Т. Концепт якості життя у територіальній громаді як зміст соціально відповідальної місцевої влади. 2018. С. 226 – 236
4. Грішнова О. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. Соціально-економічні та демографічні наслідки системної кризи в Україні та шляхи їх подолання. 2011. Вип. 1 (15). С. 39 – 46
5. Маматова Т. Соціальна відповідальність органів муніципального управління в контексті забезпечення сталого розвитку територій. Сталій розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2010. С. 206-207
6. Невмержицька С., Федоряк Р. Соціальна відповідальність муніципальних службовців у системі муніципального управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 5. С. 214 – 222
7. Рижко А. Концепція соціальної відповідальності: етапи становлення та перспективи впровадження в муніципальному управлінні. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11ramvmu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11ramvmu.pdf) (дата звернення: 27.02.2022)
8. Чикаренко І., Маматова Т. Розширення предметної сфери муніципального менеджменту. *Аспекти публічного управління*. 2019. Вип. 7 (1-2). С. 43 – 52

REFERENCES

1. Bobrovs'ka. O. (2016). Rozvytok korporatyvnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti – diyevyy instrument pidvyshchennya yakosti i efektyvnosti mistsevoho samovryaduvannya [Development of corporate social responsibility - an effective tool for improving the quality and efficiency of local government]. *Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya – Efficiency of public administration*, 1/2 (46/47), 239-247 [in Ukrainian].

2. Horemykina, Yu., & Kalashnikova, T. (2018). Spetsyfika sotsial'noyi vidpovidal'nosti orhaniv mistsevoho samovryaduvannya. Demohrafiya, ekonomika pratsi, sotsial'na ekonomika i polityka [The specifics of social responsibility of local governments. Demography, labor economics, social economics and politics]. Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies, 29, 158-163 [in Ukrainian].
3. Horemykina, Yu., & Kalashnikova, T. (2018). Kontsept yakosti zhyttya u terytorial'niy hromadi yak zmist sotsial'no vidpovidal'noyi mistsevoyi vlady [The concept of quality of life in the territorial community as the content of socially responsible local government]. 226-236 [in Ukrainian].
4. Hrishnova, O. (2011). Sotsial'na vidpovidal'nist' u konteksti podolannya systemnoyi kryzy v ukrayini. Sotsial'no-ekonomichni ta demohrafichni naslidky systemnoyi kryzy v Ukrayini ta shlyakhy yikh podolannya [Social responsibility in the context of overcoming the systemic crisis in Ukraine. Socio-economic and demographic consequences of the systemic crisis in Ukraine and ways to overcome them]. 1 (15), 39-46 [in Ukrainian].
5. Mamatova, T. (2010). Sotsial'na vidpovidal'nist' orhaniv munitsypal'noho upravlinnya v konteksti zabezpechennya staloho rozvytku terytoriy [Social responsibility of municipal authorities in the context of sustainable development of territories]. Proceedings from: Stalyy rozvytok terytoriy: problemy ta shlyakhy vyrishennya: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi – Sustainable development of territories: problems and solutions: materials of the international scientific-practical conference (206-207). Dnipropetrovs'k: DRIDU NADU[in Ukrainian].
6. Nevmerzhyts'ka, S., & Fedoryak, R. (2017). Sotsial'na vidpovidal'nist' munitsypal'nykh sluzhbovtsiv u systemi munitsypal'noho upravlinnya [Social responsibility of municipal employees in the system of municipal government.]. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development, № 5, 214-222 [in Ukrainian].
7. Ryzhko, A. (n.d.). Kontsepsiya sotsial'noyi vidpovidal'nosti: etapy stanovlennya ta perspektyvy vprovadzhennya v munitsypal'nomu upravlinni [The concept of social responsibility: stages of formation and prospects for implementation in municipal government]. Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/1Iramvmu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/1Iramvmu.pdf) [in Ukrainian].
8. Chykarenko, I., & Mamatova, T. (2019). Rozshyrennya predmetnoyi sfery munitsypal'noho menedzhmentu [Expansion of the subject area of municipal management]. Aspekty publichnoho upravlinnya – Aspects of public administration, 7 (1-2), 43-52 [in Ukrainian].

Отримано 07.03.2022